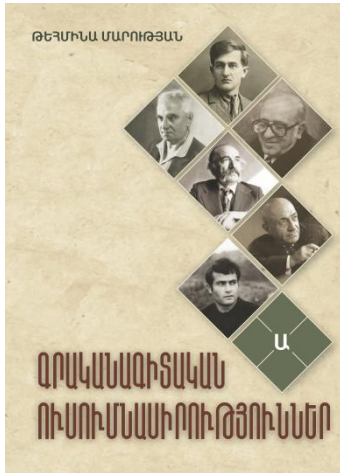

ԳՐԱԽՈՍՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ, ՔԵԼԵՀՅՈՒ, REVIEWS

10.52063/25792652-2022.3.14-271

Թեմինա Մարության. «Գրականագիտական ուսումնասիրություններ. Ա» (Ե., ՎՄԿ-ՊՐԻՆՏ հրատ., 2022թ., 303 էջ:

Գործիսի պետական համալսարանի գիտական խորհրդի որոշմամբ մասնագիտական շրջանակների և գրասեր ընթերցողի դատին է ներկայացվել երիտասարդ գրականագետ, բանասիրական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ Թեմինա Մարությանի «Գրականագիտական ուսումնասիրություններ. Ա» ժողովածուն (Ե., ՎՄԿ-ՊՐԻՆՏ հրատ., 2022թ., 303 էջ):

Թեմինա Մարությանը նոր դեմք չէ ժամանակակից գրաքննադատության ասպարեզում՝ վերջին տարիների գրական մամուլում նրա հրատարակած բազմաթիվ ուշագրավ հոդվածներն ու ուսումնասիրությունները զարմանք են հարուցում իրենց թեմատիկ ընտրությամբ, ստույգ ձևակերպված գիտական խնդրադրությամբ ու խորապես փաստարկված, հիմնավորված լուծումներով: Դրանք քննադատության ժամանակակից ընթացքի մեջ

շահեկանորեն առանձնանում են գրականագետ-տեսաբանի գիտական հետաքրքրությունների շրջանակն ու իմացականությունը բնորոշող մասնագիտական յուրացումներով ու յուրօրինակ ձեռագրով:

Երկար տարիների աշխատանքի արդյունք սույն ժողովածուն, որ ըստ էության ամփոփում է ամենատարբեր ամսագրերում ու ժողովածուներում սփռված այդ հոդվածները, վաղուց սպասված էր ու անհրաժեշտ մի քանի առումներով: Նախ՝ այս ժողովածուն միատարր ու միօրինակ չէ իր քննության տեսադաշտով. գրականագետը, պահպանելով կառուցվածքային համաչափության օրենքները, իրար կողքի է դնում և քննության ենթարկում սփյուռքահայ գրողների ստեղծագործությունը՝ Սիմոն Սիմոնյան, Հակոբ Օշական, Կոստան Չարյան, ապա ներկայացնում սյունյաց գրողների հրաշալի փաղանգը, իր սիրո ու նոր որոնումների մեջ ստեղծում Ակսել Բակունցի մասին սքանչելի ասք- ուսումնասիրությունը, գրեթե անհամատեղելի թվացող կյուբերի համադրությամբ ներկայացնում վերջին տարիների հայ գրականության Արցախապատումը: Թվում է, թե իրար հետ առանձնապես կապ չունեցող այս ուսումնասիրություններով հագիվ թե հնարավոր լիներ ստեղծել ընթացքի պատմություն, տալ գրական ժամանակի ամբողջական պատկերը, որը կբնորոշվեր գեղագիտական օրինաչափությունների և աշխարհայացքային-փիլիսոփայական համարժեքի հաշվառումով: Զննադատին հաջողվել է լուծել այս խնդիրը. իր քննության ենթարկած գրական գործերը՝ ամենատարբեր շերտերով, ենթատեքստերով ու իրացումներով, նա դիտարկում է գրականության նախորդող ընթացքի շարունակականության, չընդհատվող ժառանգորդական շրթայի մեջ՝ առավել բացորոշ տարբերակելով ընդհանրությունները, ապա՝ առանձնահատկությունները, վեր հանելով լույսերն ու լռության մատնված սովերները: Անշուշտ, որոշ օղակներում մնացել է որոշակի կտրտվածության, պակասող դրվագների զգացողությունը, ինչը բնորոշ է հոդվածների գրեթե բոլոր ժողովածուներին, բայց անգամ այս պարագայում բոլոր հարցադրումների կենտրոնում ինքը՝ գրականագետն է՝

Ժամանակի շունչը զգալու, ընթացքը նախանշելու իր կարողությամբ և, որ ամենակարևորն է ու առիթը՝ իր քաղաքացիական սթափ կերպարով ու նկարագրով: Անհրաժեշտ է արժանին մատուցել Թեմիհա Մարությանին՝ իր բարեխիղճ ու տքաջան աշխատանքի համար:

Թեմիհա Մարությանը ժողովածուն բաժանել է երկու մասի. առաջին բաժնում հողվածներն են, երկրորդում՝ հրապարակումներն ու գրախոսությունները: Գիրքն ունի նաև սովորածավալ ծանոթագրություններ:

Ժամանակակից հայ գրականության տեսությունն իր համապատկերի ամբողջության մեջ արդի գրաքննադատության խնդրադիր և կարևորագույն հարցերից է: Անշուշտ, հետանկախության տարիներին մեզանում կազմավորվել է մի ամբողջական ու ծանրակշիռ քննադատական ժառանգություն, որ զբաղվել ու շարունակում է զբաղվել գրական-ստեղծաբանական ընթացքի, ժամանակակից գրականության գեղագիտական ու տեսական- մեթոդաբանական դրույթների, գրական կենսոլորտի հիմնարար ու համակողմանի քննության, ժանրատեսության, ժանրային փոխակերպումների ու տրանսֆորմացիաների տարաբնույթ խնդիրներով: Չնայած այս ահռելի աշխատանքին՝ գրական, համապարփակ իմաստով՝ մշակութաբանական նոր տարածքի որոնումների վերաբերյալ գիտական գրականության սահմաններն առ այսօր կարծես դեռ հստակորեն ճշգրտված ու կանոնակարգված չեն՝ համապատասխան քանակական վերլուծություններով ու գրական ընթացքի իրողությունների հստակ ճանաչելի նշանների անկանոնով: Բացթողումն ավելի ակնառու է դառնում, երբ տեսադաշտում են հայտնվում բազմաթիվ հետազոտողներ՝ իրենց սիրողական դիտարկումներով կամ, լավագույն պարագայում, էստետական- ոչ մի գիտական համակարգ չհանդուրժող փորձարարություններով: Գրականության ընթացքի պատմությունը գիտականորեն հիմնավորված ու տեսականացված հանրագումար է եթադրում:

Այս համաբնագրում հետաքրքիր ձևակերպում է տրված դրցենտ Թեմիհա Մարությանի ուսումնասիրության գիտական խնդրադրությանը՝ ներկայացնել իր հետաքրքրությունների շրջանակը ձևավորող հեղինակներից մի քանիսի ստեղծագործական որոնումների ընթացքը, նրանց ստեղծագործությունների գրականագիտական վերլուծությունը՝ դրանց մշակութաբանական, փիլիսոփայական համարժեքի մեկնության համալիր դաշտում: Անշուշտ, ասվեց, որ ժամանակային սահմանումով գրականագետի հայացքը մի փոքր լայն հորիզոն է ընդգրկում, նաև՝ Մովսես Բաղդասյան, Ալիշան, Կոստան Չարյան ու «Մեհյան», սակայն զրքի կոնցեպցիան հիմնականում արդի գրականության բնագիրը կազմակերպող բաղադրատարրերով է ամբողջանում, ուստի ժամանակային բնութագիրը, նշանը շարժվում է դեպի արդի շրջան:

Այստեղ նրա նախասիրած հեղինակները մի քանիսն են՝ Ակսել Բակունց, Սիմոն Սիմոնյան, Մերո Խանգաղյան, Ալբերտ Իսաջանյան և էլի մեկ-երկուսը, որոնց ստեղծագործության նկատմամբ հետաքրքրությունը քննադատին ուղեկցել է մասնագիտական գործունեության ողջ ընթացքում:

Տարբեր դիտանկյուններից է Թեմիհա Մարությանը ընթերցում լիբանանահայ արձակագիր, հրապարակախոս ու պատմաբան Սիմոն Սիմոնյանի գրական արձակը: Զննության առանցքում Սիմոն Սիմոնյանի՝ առ այսօր Հայաստանի ընթերցողին գրեթե անծանոթ մի քանի գրքերի առթած հարցադրումներն են՝ հայոց պատմության ընկալումը, ցեղասպանության արտացոլումը, հայրենակորույս սասունցիների կերպարները և այլն: Գրականագետի նուրբ փորձառնությունը առաջին հայացքից ընդհանրական պատմությունը չստեղծող կյուրթի մեջ տարանջատում է առաջնայինը երկրորդականից, դասդասում, կանոնակարգում է խնդիրները, առանձին պատումներով ներկայացնելով Սիմոն Սիմոնյանի գրականության աշխարհը, նրա նախասիրած թեմաները՝ իբրև շարունակություն կարոտի ու կորուսյալ եզերքի գրականության: Մարությանը հայոց կենսագրության այս ասքապատումի մեջ այնքան նրբագաց ապրումակցությամբ է վերապրում Սիմոնյանի գեղարվեստական բնագիրը կազմավորող Ցավը, որ

միախառնված է անարդարության, զարհուրանքի ու կորստի զգացողությանը, այնքան վարպետորեն է գրում տառապանքի մասին, որ տարաշխարհիկ արձակագրի գեղարվեստական էջերում ըստ էության դարձել է երկրորդ ռեալությունը, սուբստանսը հայոց կենսագրության: Բայց ինչպես Սիմոն Սիմոնյանը, այդպես էլ նրան քննաբանող սյունեցի գրականագիտուհին երբեք չի տրվում ցավի մեղկությանն ու տառապանքի դառնաքաղցր թմբիրին. նա գրողի տողատակերում անընդհատ փոխարկայական ինքնաստուգման է ենթարկում մեր, հայոց վերածնության ու գոյության հնարավորությունը՝ իբրև նշանակիր ու կառուցակազմիչ անուններ կարևորելով *տոհմ, գերդաստան, հայրենիք, ցեղասպանության մշակութաբանական գիտակցություն, սփյուռքահայ գրականություն, զարթոնքի սերունդ, ազգային հիշողություն* բառերը:

Յետագոտողը ամենայն մանրամասնությամբ քննության է առնում Սիմոն Սիմոնյանի առանձին գործերի՝ հիմնականում մեծածավալ կտավներ, ստեղծագործական հղացման նախադրյալներն ու կազմաբանական- գեղագիտական խնդիրները, դիպաշարային մի շարք «բաց կետեր», որոնք վերլուծության ընտրված համակարգում հնարավորություն են տվել նրան վերարժևորելու ազգային ինքնության երկփեղկվածության, կորուսյալ եսի ներփակ բնագրի գրողական մի քանի կիրարկումներ, սկզբունքային հարցադրումներ, որոնք ցայսօր խորությամբ չեն քննարկվել անգամ մասնագիտական շրջանակներում:

Այս խնդիրները Թեմիհա Մարությանը լուծում է գիտահետազոտական ավանդական և արդիական մեթոդների (պատմահամեմատական, զուգադրական, կառուցվածքային, հերմենևտիկական, միֆաքննադատական) միաժամանակյա, փոխհամակցված կիրառությամբ: Նման սինկրետիկ, համազուգակցված հետազոտական մեթոդի շնորհիվ են քննվում Ղևոնդ Ալիշան-Յակոբ Օշական առնչությունները՝ բացահայտելով ոչ միայն նոր կառուցակարգեր և ուսումնասիրում նոր շերտեր այլշանյան գրական բնագրում, այլև բավարար հիմք ստեղծում այդ գեղարվեստական տեքստերի տիպաբանական, կառուցվածքային նորովի մեկնաբանության և մինչ օրս չդիտարկված առանձնահատկությունների բացահայտման համար:

Թեմիհա Մարությանը, ըստ էության, գրականության մեջ փնտրում է նախևառաջ նրա ազգային, այսպես կոչված պատմական- էթնիկական հատկանիշը՝ ուղիղ խնդրադրությամբ փորձելով աղերսներ հայտնաբերել երեկվա ու այսօրվա ժամանակները բնութագրող ազգային խնդիրների, հայոց ազգային կյանքի միջուկը ձևավորող և էքզիստենցիալ գոյաբանության ստորոգելի ճանաչելի դարձնող մի քանի իրողությունների միջև: Եթե պատմությունն ու ազգային ճակատագիր, ապա ժողովածուի մեջ առանձնանում են Յայոց Արցախին, հինավուրց ու հայաբույր Շուշիին, Արցախյան հարցին վերաբերող հողվածները, որոնց մեջ ստուգաբանված են բազմաթիվ հարցադրումներ՝ կապված առասպելական այդ հողի էթնիկական նախասկզբի, արցախցու քրիստոնեական աշխարհայացքի ու բնիկության հետ: Արցախահայության ճակատագիրը, ըստ գրականագետի, մի օր, պատմության խառնակ ժամանակներում, շեղվեց իր բնականոն ընթացքից, կատարվեց ողբերգական վրիպումը՝ ծանր փորձությունների ենթարկելով մի ամբողջ ժողովրդի: Թեմիհա Մարությանը, սակայն, իրար կապակցելով պատմության ընդհատված ժամանակները, վերլուծելով-ներկայացնելով հայ նորագույն գրականության Արցախապատումի մի քանի հրաշալի դրվագներ, համադրելով բազմաթիվ փաստեր, հաստատ ու աներեր հավատքով փաստում է, թե այդ սրբազան հողը պարուրված է մարդկային բանականության, հոգևոր ու կյանքական ստեղծումների, էթնիկական հիշողությունների այնպիսի աուրայով (տոոսֆերա), որ իմաստուն նպատակաբանվածությամբ պարզապես ստեղծում է ինքն իրեն: Յողը, անկախ մեծապետական բոլոր արհավիրքներից, ապրում է նվիրական հիշատակներով ու իր վրա ապրող մարդկանցով: Սա է քննադատի աշխարհայացքային ելակետը

արցախյան հարցի վերաբերյալ, որ ճշգրտվում է պատմական փաստերով ու արխիվային բազմաթիվ կյուբերով: Մեթոդաբանական տեսակետից սա հայոց համընդհանրական, մասերի չտրոհված պատմության գիտական ընթերցում է, որ գրքում ստանում է կոնցեպտուալ, հայեցակարգային նշանակություն:

Ահա այս կետում են հատվում «Գրականագիտական ուսումնասիրություններ» ժողովածուի գրականագիտական, ազգային-հոգեբանական, պատմափիլիսոփայական հոսքերը, մշակութաբանական բազմաթիվ հիմնարար հոսքեր՝ մի հետաքրքիր գիտական որակ ու խորքայնություն հաղորդելով գրքին:

Իրար հաջորդող հոդվածները հետաքրքիր անցումներ ունեն՝ Սերո Խանգադյանի մի քանի ստեղծագործությունների ընդհանրական բնութագրումներ, ըստ այդմ՝ ուրվագիծ խանգադյանագիտության ձևավորման ու զարգացման, ապա Ղևնդ Ալիշան-Յակոբ Օշական, Ակսել Բակունց ու Արկադի Ծատուրյան, պատմատեսական խնդրահարույց մի քանի հարցադրումներ: Կենտրոնում, միևնույն է, ազգային հատկանիշն է՝ այդ միջուկից որոշարկվող տարաբնույթ զուգորդություններով: Այս հատկանիշը թերևս ունի համախմբող, համակարգված աշխարհայացքային կիզակետ: Այս սկզբունքով գրականագետը միաժամանակ համադրում է գրականության շարժման համընդհանրական ժամանակ և ազգային գրականության ժամանակ հասկացությունները՝ ոչ թե ավանդաբար ընդունված տրոհման, անջատումի նշանով, այլև հստակ եզրահանգմամբ, թե՛ գրականության ազգային չափանիշ հասկացությունը տեղային-ներքին կիրառություն չէ, այլ պատմական ու մշակութային համարժեք մեծությունն այսպես կոչված ստեղծագործական դրույթների ու ընդհանրական, համամարդկային գաղափարների իրացման համաշխարհային չափանիշի նկատմամբ:

Խնդիրները դրված են գիտականորեն հստակ և ճշգրիտ՝ մեկ հեղինակի ստեղծագործական ընթացքով ցույց տալ մի ամբողջ ժողովրդի տիեզերական համաչափ գոյության ընթացքը, ֆիզիկական ու հոգևոր ինքնաստեղծման ժամանակը, ապա ձևակերպել դրա փիլիսոփայական հանրագումարը:

Բացառիկ գեղեցկության ու դրամատիզմի օազիս է գծում Ակսել Բակունցին նվիրված հոդվածը՝ վերնագրված «Կանայք Ակսել Բակունցի կյանքում և իբրև նախակերպարներ՝ ստեղծագործություններում»: Երևի սյունեցին, սյունյաց աշխարհի ողջ հմայքն ու խորությունը իր ներսում կրող գրականագետն այլ կերպ չէր կարող գրել Բակունցի մասին, քան դա անում է Մարությանը: Սա ավելին է, քան գրականագիտական հոդվածը: Իզուր չի, որ մասնագիտական բոլոր սահմանները խախտելով, վերևում այն անվանել եմ Բակունցի մասին ասք- պատում: Հիրավի, երիտասարդ գրականագետն այստեղ գեղարվեստական չքնաղ պատում է ստեղծում՝ անշուշտ, հենվելով բանասիրական ստվարածավալ կյուբի ու փաստարկումների խորագնին ու հիմնավոր ուսումնասիրության վրա: Նա նուրբ դիտարկումներով փորձում է առանձնացնել այն հիմնական շերտերն ու մոտիվները, որոնք ոչ միայն արտացոլում են Բակունցի կենսապատումի ինչ-ինչ դրվագներ, այլ որոնց գեղարվեստական արձագանքը տեսնում է գրողի բացառիկ հետաքրքիր կերպարների հոգեբանական դրամայի, մենության և չստացված ճակատագրի պատմության, պատմումի մեջ: Ահա առաջին սիրո արձագանքները Թագուհի Սաֆրագբեկյանի կերպարում՝ զգացողությունները խորն են, գեղեցիկ ու իրական, իրական հեռանկարը՝ անտրիստուր ու անիրագործելի, ահա չքնաղ ու տարաշխարհիկ, աստվածային էությունի նախատիպը՝ սյունյաց Լոր գյուղից Սուքիաս Առուստամյանի երրորդ դուստրը...: Ահա բունն ու այնքան կենսափնիղ, իրական Մարիամ Ալլամազյանը, հետո Ժենյա Գուզայանը, ում համար մի օր, Յանրային գրադարանում, հոգու թախծության ու անսահման մտերմության մի պահի Ակսել Բակունցը կարողաց «Ալպիական մանուշակը»... Օ՛, երանելի Բակունց, երիցս երանելի կանայք, որ մի օր թրթիռ տվեցիք այս հանճարեղ, «անաստվածորեն» հանճարեղ սյունեցու երազներին, շերտություն՝ նրա գրչին, ու հայոց Նորագույն գրականության ամենաչքնաղ էջերի

հերոսուհիները դարձաք: Չարմանալ կարելի է, թե Թեհմինա Մարությանը ինչպես է կարողացել այս պատմության ողջ հմայքը փոխանցել:

Ինչևէ: Մեր նպատակից դուրս է հանրագումարի բերել գիտական ժողովածուի ողջ ասելիքը և հեղինակի առաջադրած բոլոր տեսակետները: Ասենք միայն, որ ուշագրավ դիտարկումներ կան նաև «Մեհյան» հանդեսի, Կոստան Չարյանի ու սևակագիտության արդի վիճակի, մեթոդական մի քանի խնդիրների առիթով:

Թեհմինա Մարությանը կատարել է գիտականորեն փաստարկված վերլուծություններ, ապա ներկայացրել դրանցից բխող արդյունքներն ու տրամաբանական եզրահանգումները: Այս իմաստով ժողովածուի գաղափարը լուծված է ըստ ձևակերպված խնդիրների և ընդհանրական բնագիր ստանալու հեղինակային մտադրության: Հետագուտողը միանգամայն տիրապետում է արդի գրականագիտության հիմնարար հարցադրումներին, ժամանակակից գործիքակազմին և ընթերցողին է ներկայացրել կառուցվածքային և տրամաբանական ամբողջականությամբ լիարժեք և գիտականորեն համակարգված ուսումնասիրություն: Գիրքն ունի ճիշտ ձևակերպված գիտական ապարատ՝ ծանոթագրություններն ու գրականության ցանկը կառուցված են ակադեմիական ընդունված չափանիշներով, ամբողջ ժողովածուն կազմված է բացառիկ խնամքով և բծախնդրությամբ: Ողջունելի է հոդվածների այս ժողովածուի ծնունդը, հուսանք, որ այն օգտակար կլինի մասնագետներին, ուսանողներին, կղառնա անհրաժեշտ ձեռնարկ գրականությամբ զբաղվող շատերի հմար:

Ամփոփենք: Այս հպանցիկ դիտարկումներն անգամ վկայում են, որ կատարված է գիտական պատշաճ մակարդակի, հստակ համակարգված աշխատանք, ինչը մեզ հնարավորություն է տալիս խոսելու Թեհմինա Մարությանի միանգամայն արգասավոր ու խոստումնալից հետագա ճանապարհի մասին, որ այսուհետ ևս սպասվում է նրան գրականագիտության ասպարեզում:

ՍԻՐԱՆՈՒՇ ՄԱՐԳԱՐՅԱՆ

*ՀՀ ԳԱԱ Մ. Աբեղյանի անվան գրականության ինստիտուտ,
բանասիրական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ,
ք.Երևան, Հայաստանի Հանրապետություն
siranush.margaryan.71@mail.ru*